

תוצאות היים

שיעור מפי מרן הגאון רבי יצחק רצאבי שליט"א – פוסק עדת תימן

גליון 74

יו"ל ע"י התאחדות בני הישיבות ובסיוע מוסדות יד מהרי"ץ

נושאי השיעור: א) יישוב הברכ"א מדוע הרמב"ם השמיט את הכלל שכל פסוקא וכו' - ע"פ היסוד הנ"ל מיושב קושיית האחרונים על דברי הלח"מ. ב) דברי הרב פעלים - קושיית היביע אומר על דברי היכין ובוועז ומה שנדחק ליישב - דיוק מרן שליט"א ליישב קושיית היביע"א - כמה תמיהות בדברי היביע"א - ישוב מרן שליט"א לכל קושיות היביע"א על דברי היכין ובוועז והרב פעלים - עד כמה כוחו של עיון ודיקדוק מגיע - מסקנת מרן שליט"א להלכה באמירת י"ג מידות - חיזוק למנהגנו לומר ביחידות מצפ"ץ ולא בטעמים.

קפידה בזה. עיין שם. וספר יכין ובוועז מצוי אצלנו. וראיתי דכן כתוב שם (ח"ב), דפיסוק טעמים הלכה למשה, ולכן כל היכא דאיכא אתנח או זקף קטון, חשיב פסקיה משה. ואין כאן חשש, ודבר זה הוא הגהת הרצב"ש שם, יעוין שם. ונראה טעם זה אמת ויציב, וגברא רבא אמר מילתא דמיתבא דעתא ומסתבר כוותיה. ע"כ.

קושיית היביע"א על דברי היכין ובוועז ומה שנדחק ליישב

וביביע אומר חלק י' סימן יב' כתב בזה"ל, ראיתי בשו"ת יכין ובוועז ח"ב (ס"ב), שכתב, שיש מי שאומר שבסיום קריאת שמע, יש להתחיל מראש הפסוק, להשלים רמ"ח תיבות, משום דאמרינן בגמ' כל פסוקא דלא פסקיה משה וכו'. ואין נפסוק אנחנו הפסוק לחזור רק אני ה' אלוד"כס אמת, ולעבור על דברי חכמים שאמרו כל פסוקא וכו'. ואף שלא חסר רק שלוש תיבות להשלים רמ"ח, מ"מ בכלל מאתים מנה, וכך היו נוהגים אדוני זקני הרשב"ץ ואדוני אבי הרשב"ש וא"ח רבי צמח, כשהיו עוברים לפני התיבה בסיום ק"ש, היו מתחילים להיות לכה לאלוד"ים אני ה' אלוד"כס, וסומכים אמת לויציב. ובהגהה שם מאת בנו הרצב"ש, כתב ע"ז והנה תחילת הפסוק אני ה' אלוד"כס אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים, ואין תחילתו מלהיות לכה לאלוד"ים, ולפי דברי הספר הרי כל פסוקא דלא פסקיה משה וכו' והיו צריכים להתחיל מראש הפסוק ולא מאמצע שהוא להיות לכה לאלוד"ים. והיא קושיא כהר גבוה. עד שבני ה"ו הנחני בדרך אמת כי במילת מצרים יש זקף קטון, ופיסוק טעמים הלכה למשה מסיני. א"כ בטוב אמר הרב שאותם המתחילים אני ה' אלוד"כס פסקו הכתוב במקום שלא פסקו משה, אלא שהם סומכים על דברי הזוהר [הקושיא שלהם לא נכונה, שגם לפי הזוהר צריך לחזור מ"ה אלוד"כס אמת] ואכמ"ל] אבל לפי שיטת התלמוד מתחילים מלהיות לכה לאלוד"ים מהטעם הנזכר ששם פסקו משה. וכי"ב כתב הרשב"ש וכו' ובשו"ת רב פעלים ח"א (ס' יא) הנ"ל כתב בזה"ל ראיתי להחת"ס וכו' ונראה טעם זה נכון ויציב וגברא רבא אמר מילתא דמיתבא דעתא ומסתבר כוותיה. ע"כ. ומקשה היביע"א וז"ל, והנה לאחר כל דברי השבח האלה עדיין הדבר תמוה, כי מדוע העירו בתשובה שם על החוזרים רק "אני ה' אלוד"כס" משום כל פסוקא וכו', הרי לפני כן יש אתנח במילת "אלוד"ים" שהוא יותר מפוסק מאשר זקף קטון, ואע"פ כן הקשו עליהם מההיא דכל פסוקא וכו'. א"כ כ"ש שאם חוזרים ממילת להיות לכה לאלוד"ים דלא מהני, שלפניו יש במילת "מצרים" זקף קטון בלבד. ואיפה הלך הכלל דכל פסוקא וכו' וצ"ע. ואין לנו אלא לומר שהרשב"ץ והרשב"ש היו חוזרים מתחילת הפסוק. ע"כ.

דיוק מרן שליט"א ליישב קושיית היביע"א על היכין ובוועז

ונבוא לראות שאדרבה נכון דייקו היכין ובוועז [ובנו ונכדו, במה שהגיהו] שהרשב"ץ והרשב"ש היו חוזרים מ"להיות לכה וגו'" ולא מתחילת הפסוק כמו שכתב היביע"א, וכן לא קשה מה שהקשה שם וכדלקמן.

ובהקדם יש כאן נקודה דקה. הרי יש ארבע אפשרויות איך להשלים לרמ"ח תיבות בק"ש (א) ה' אלוד"כס אמת (ב) אני ה' אלוד"כס (ג) להיות לכה וגו' (ד) מתחילת הפסוק. וביכין ובוועז בא לשלול את הנוהגים לחזור מ"ה אלוד"כס אמת" שמקשה ע"ז כמה קושיות מה עם הכלל שכל פסוקא דלא פסקיה משה ועוד שמילת אמת אינה פסוק [והבאנו דבריו בהרחבה בשבוע שעבר] ובסוף דבריו כתב וז"ל, עד שבני ישמרהו אלוד"ים ינחהו בדרך אמת אמר, במילת "מצרים" יש זקף קטון, ופיסוק טעמים הלכה למשה מסיני. א"כ בטוב אמר הרב שאותם המתחילים ה' אלוד"כס אמת פסקו הכתוב במקום שלא פסקו משה. ע"כ.

א.

יישוב נפלא מדוע השמיטו הרמב"ם והשר"ע הדין שכל פסוקא וכו'

נתחיל עם משהו צדדי. הכלל שכל פסוקא דלא פסקיה משה מובא בגמ' בברכות (יב:) (ושם הנוסח כל פרשה וכו') תענית (כז:) מגילה (כב.). וישנו פלא עצום שהרמב"ם והשר"ע לא מביאים את ההלכה הזאת, ולכא"ו זה נפק"מ לדינא ואין יתעלמו מזה. ובקושיא זו נתחבטו גדולי עולם, וביניהם, רעק"א, שו"ת זכרון יהודה ועוד רבים, ולא מצאו לה תירוץ, עד כדי כך שר' אליהו גוטמאכר [תלמיד רעק"א] אמר שהרמב"ם לא סובר את הכלל הזה להלכה. אבל ראיתי תירוץ נפלא של הברכת אברהם שכתב, שיתכן שהרמב"ם סובר שהכלל של כל פסוקא אינו הלכה, אלא הנהגה. שהרי לא כתוב שאסור לפסוק. ולפ"ד מובן יותר נידון הגמ' במח' רב ושמאל. שמואל אומר שאי אפשר לפסוק את הפסוק, ולכא"ו היה צ"ל אסור לפסוק. ומזה שאמר א"א, מוכח שאינו איסור. ודברי הנהגות המוזכרות בגמ' הרמב"ם אינו מחוייב לכתוב, ודרכו לכתוב רק את הדברים ההלכתיים. שהרי הדין שאסור לסרב לעלות לתורה, וכן לומר ד"ת על השולחן, אע"פ שזכר בגמ' הרמב"ם לא הביא דינים אלו, וה"ה בענינו.

קושיית האחרונים על דברי הלח"מ

בביאור השמטת הרמב"ם דברי הגמ' ויישוב מרן שליט"א

ועל פי דבריו חושבני ליישב קושיא אחרת. במס' שבת (דף קה: קו.) כתוב אמר רבי חייא בר אבא א"ר יוחנן, אחד מן האחין שמת, ידאגו כל האחין כולן. אחד מבני חבורה שמת, תדאג כל החבורה כולה. אמרי לה דמת גדול. ואמרי לה דמת קטן. ע"כ. וברש"י כתב וז"ל, ידאגו, ייראו מן המיתה. דמת גדול. יש לדאוג, הואיל ושלטה מדת הדין בראש הבית. [ונראה דה"ה לראש חבורה]. ואמרי לה דמת קטן. שבקללה מתחילין מן הקטן. ע"כ. וברמב"ם [פ"ג ה"ב מהל' אבל] כתב בזה"ל כל מי שאינו מתאבל כמו שצוו חכמים, הרי זה אכזרי. אלא יפחד וידאג ויפשפש במעשיו ויחזור בתשובה. ע"כ. ובכס"מ כתב, 'דברי רבינו ראויים אליו' דהיינו שאין לזה מקור [לאפוקי מפירושו של המעיל צדקה והרחבנו ע"ז בשיעורי מוצש"ק] ועוד כתב הרמב"ם, ואחד מבני חבורה שמת תדאג כל החבורה כולה. ע"כ. ובלח"מ כתב בזה"ל, בפרק ר' אליעזר דאורג (קו.) אמרו. אמרי לה במת קטן. ואמרי לה במת גדול. ורבינו לא פירש, משום דלא נפקא מיניה כלל לענין דינא. ע"כ. ולכא"ו יש נפק"מ האם מחוייבים לדאוג, וזה תלוי האם מת גדול, או קטן. וכך הקשה בספר שולחן גבוה [ס' רצד] ובעוד ספרים. אבל לפ"ד הברכת אברהם מיושב, דענין הדאגה הוא רק הנהגה, והרמב"ם לא מחוייב לכתוב דברים אלו. ואפילו שהרמב"ם כותב הרב הרב דברים מעצמו, מ"מ אינו מחוייב לכתוב דברי הגמ'. ואומנם מ"מ עדיין קשים דברי הרמב"ם, שהזכיר דברים מעצמו, ולא המשיך להזכיר דברי הגמ'. ומ"מ זה הבנת דברי הלח"מ שכתב דלא נפק"מ 'כלל' לענין דינא.

[אגב, הרשב"ץ אומר שרש"י מפרש, כל דבר לפי כוונת אומרו. והרמב"ם מפרש, לקרב את הדברים אל השכל. ורבינו יונה מפרש, לעורר את האדם ליראת שמים. דהיינו כל מפרש יש לו איזו נקודה מסויימת שבה מתמקד ואלו ואלו דברי אלוד"ים חיים].

ב.

דברי הרב פעלים בקצרה

נמשיך בעניינינו. ברב פעלים [ח"א שאלה יא] כתב בזה"ל, ואחר החיפוש ראיתי להגאון חת"ס באור"ח ס' י' שהביא מספר מגן גיבורים שזכר בו חידוש מספר יכין ובוועז, דהיכא דאיכא אתנח או זקף קטון פסקינן, ואין

ביב"א שהבאנו העתיק דבריו בזה"ל אותם המתחילים אני ה' אלוד"כם. ע"כ. וזה טעות, שהרי כוונתו דווקא למתחילים מ"ה' אלוד"כם אמת". ולכן, לא קשה משה"ק היב"א שבמילת "מצרים" יש אתנח ונמצא שכשמתחילים מ"אני ה' וגו'", לא פוסקים את הפסוק. שהרי הם דיברו רק על החוזרים מ"ה' אלוד"כם אמת". (והארכנו ע"כ בשבוע שעבר) ונמצא שצדקו דברי היכין ובוועז.

יישוב קושיא נוספת שהקשה היב"א והמשך דברי היב"א

ועוד מה ששאל שביכין ובוועז לא הוזכר שכשיש אתנח נחשב כפסוק. גם זה לא קושיא שהרי הם [הרב פעלים והחת"ס] סמכו על המגן גיבורים שהוא הזכיר בפשטות שה"ה באתנח, שהרי אם זקף קטון ק"ו לאתנח. וגם אם היכין ובוועז לא כתב מפורש את המילים האלו, זה נחשב כאילו הוא כתב את זה, שהרי א"א להבין אחרת. ומפורש כתב כך החת"ס שה"ה לאתנח וכתב זאת בשם היכין ובוועז.

נמשיך הלאה בדברי היב"א וז"ל ובאמת שיש להקשות מהגמ' במגילה למ"ד דולג, אמאי לא קאמר פוסק, ומשני משום דלא דכל פסוקא וכו' ולדברי היכין ובוועז, מדוע לא יפסוק בזקף קטן (או באתנח), שלדבריו חשיב פסקיה משה. וכן תמה החת"ס (חאו"ח סי' י'). שר"ר בספר מגן גיבורים שכתב לתרץ קצת דלרב דאמר דולג ולא פוסק, אף דס"ל דפסוק טעמים ה"מ, וליכא משום פסוקא דלא פסקיה משה, כיון שיש טעם של אתנח או זקף קטון, אולם מ"מ למחשביה לשני פסוקים לענין קריאת התורה, אי אפשר, כיון שאינו פסוק גמור. יעו"ש. וצ"ע ע"כ דברי היב"א.

כמה תמיהות בדברי היב"א

והדברים תמוהים הרי החת"ס ראה את דברי המגן גיבורים, וכתב לדחות את דבריו, שכתב, כל מה שהארכנו בהמצאה זו לפע"ד במ"כ אינו נכון [והבאנו דבריו בעבר] והיב"א עצמו מביא את דברי החת"ס ואח"כ מביא את תירוצי המגן גיבורים בשתיקה.

ועל כל פנים נראה אם מש"כ היב"א בשם המגן גיבורים נכון, וז"ל המגן גיבורים אך באמת הדבר נכון דבאמת לענין הפסקה לא אכפת לך, כל שפוסק במקום דאיכא פסוק טעמים. ורק התם דבעינן שיחשב הפסק זה לפסוק בפני עצמו לענין שיהיו עולה לג' פסוקים, זה ודאי דאין כאן סיום הפסוק, כיון דבאמת הוא באמצע פסוק, ולכן אי אפשר אם לא שידלוג, דבל"א אינו קורא רק שני פסוקים. ואין משיירין בפרשה פחות מג' פסוקים. וזה ברור. ע"כ. וביאור תירוצו של המגן גיבורים הוא, שאפילו שמוטר לפסוק את הפסוק כשיש אתנח, מ"מ זה לא נחשב כפסוק בפני"ע. וביב"א כתב בשם המגן גיבורים מה שאמרנו ליישב בשיעורים שעברו, מדוע שני פסוקים וחצי לא נחשבים לשלוש, ואמרנו, שא"א להחשיב את שני חצאי הפסוק לשני פסוקים, והארכנו ע"ז בזמנו. ומ"מ ודאי שזה לא תירוצו של המגן גיבורים ופשוט.

יישוב על כמה קושיות היב"א ע"פ תירוצו של מרן שליט"א

נתקדם הלאה בהמשך דברי היב"א, וז"ל, והנה כל דברי הרב פעלים נכונים הם ע"פ מה שהעתיק מהחת"ס, דאתנח או זקף קטון איכא נחשיב פסקיה משה, אבל לפי מה שכתבו לפנינו ביכין ובוועז, מבואר דלא ניחא ליה הכי לגבי אתנח, אלא רק לגבי זקף קטון, אף שהסברא בזה תמוהה, שאדרבה האתנח יותר מפסיק מאשר זקף קטון, וכו' אמנם הגר"ח בסוף התשובה כתב שאין לסמוך להלכה על טעמו של היכין ובוועז, אלא רק אם יש אתנח, ולא במקום שיש זקף קטון, כי מצינו משפט האתנח שדינו ממש כמו סוף פסוק, כמו הרמז הידוע כי אפ"ס כסף, ר"ת אתנח סוף פסוק שהניקוד סגול משתנה לקמץ וכו' משא"כ בזקף קטון דליתיה להאי כללא. להכי לא סמכינן לענין פסוק טעמים היכא דאיכא זקף קטון בלבד. ע"כ.

ולפי מה שאמרנו, ודאי שגם היכין ובוועז הסכים שאתנח נחשב פסוק, ולרוב הפשטות לא הזכיר זאת.

ובסוף התשובה ביב"א כתב להקשות על הרב פעלים וז"ל, ולכא"ו הרי יש כיו"ב גם בזקף קטון, כמו ותיה להם הלבנה לאבן, וכו' והטעם שם זקף קטון. ע"כ. כוונתו להקשות שהרי לא רק באתנח מצינו שיש שינוי בין סגול לקמץ, אלא גם כן זקף קטון הופך את הניקוד לקמץ. אומנם קושייתו אינה קושיא, שהרי כשיש זקף קטון לא תמיד משתנה הניקוד, ובאתנח רוב ככול הפעמים משתנה הניקוד, ולכן אמר הרב פעלים, שדוקא אתנח נחשב פסוק, ולא זקף קטון.

קושיית היב"א שהרב פעלים סותר משנתו ותשובת מרן שליט"א

עוד נקודה שיש להעיר על דברי היב"א [ח"י סימן נה סוף אות יא], שכתב בזה"ל, והרהמ"ח בספרו בן יהודע (בחידישויו לביצה טו:) ס"ל שאף באתנח אין להפסיק באמצע פסוק. והוא שלא כמו שסיים כאן בסוף התשובה. וצ"ע. ע"כ. הבאנו לפנינו שבועיים את הגמ' בביצה דף טו: טו: שרבי אליעזר היה יושב ושונה בהלכות יו"ט, ויצאו וכו', וראה את התלמידים שמסתכלים זה בזה ואמר להם לא עליכם אני כועס, אלא על

אלו שמניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה. ובשעת פטירתן אמר להם, "לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעוזכם". וברש"י כתב בזה"ל מקרא הוא בספר עזרא, עד כי חדות ה' היא מעוזכם. ע"כ. ובבן יהודע כתב בזה"ל, יש לדקדק למה הוצרך לומר עד כי חדות ה' וכו' ודי היה לציין שהוא פסוק בספר עזרא, וכו' ונראה לי בס"ד כי רש"י ז"ל היה נרגש על מה שאמר ואל תעצבו, שאין לזה שייכות כאן, וכו' לכן פירש רש"י כי המקרא הזה הוא עד כי חדות ה' היא מעוזכם. וכן אף על פי דסיום דאל תעצבו לא שייך בהו, הוכרח לאומרו כדי שלא לאמר חצי פסוק. עכ"ל הבן יהודע. וע"ז מקשה היב"א, שהבן יהודע סותר את דבריו למה שכתב בשו"ת רב פעלים, שכשיש אתנח מותר לפסוק את הפסוקים.

אבל התשובה פשוטה. שהרי הבן יהודע מסביר את דברי רש"י, וכי מפני שהיכין ובוועז סובר אחרת אז יש קושיא. גוברא אגוברא קא רמית. וכי הרב פעלים מחוייב להסביר את דברי רש"י כמו שהוא פוסק להלכה, הרי יש הרבה שחולקים על היכין ובוועז. והדברים פשוטים.

עד כמה כוחו של עיון מגיע (בדקדוקי רש"י)

ישנו מושג של עיון, בהתחלה לפני שקראנו את דברי רש"י לא הרגשנו שיש איזה קושיא, אבל ישנו דבר הפלא ופלא בגמ' כתובות דף קיא. וזה"ל שם, עולא הוה רגיל דהוה סליק לארץ ישראל - שהיה מעביר את תורתם של חכמי בבל לחכמי ארץ ישראל ולהפך, נח נפשיה בחוץ לארץ, אתו אמרו ליה לרבי אלעזר, אמר את עולא על אדמה טמאה תמות [מן שליט"א קורא 'מות' וכן בכלום] אמרו לו, ארונו בא. ומפרש"י לקוברו בארץ ישראל. ומסבירים, שר"א התפלא איך יתכן שעולא נפטר בחו"ל על אדמה טמאה ולא זכה למות בא"י, ואל"ל, שלא קוברים אותו בחו"ל אלא ארונו בא, וקוברים אותו בא"י. ואל"ל, אינו דומה קולטתו מחיים לקולטתו לאחר מיתתו.

וברש"י כתב בזה"ל על אדמה טמאה תמות, מקרא הוא בנבואת עמוס ע"כ. ולכא"ו לא מרגישים קושיא, אבל יש להעיר בלשונו שכתב בנבואת עמוס ולא כתב בספר עמוס. ובספר חלב חייטים כתב ארבעה מהלכים להסביר דברי רש"י, ודבריו נפלאים ביותר, ונאמר שני מהלכים שכתב א' וז"ל, מעיקרא אמר את עולא, לשון תרגום. ואח"כ אמר על אדמה טמאה, בלשון הקודש. והיה לו לומר על ארעא מסואבה. וע"ז תירץ, לשון מקרא הוא. ע"כ. ויש להעיר על דבריו, שהרי רש"י עצמו גורס אתה עולא בלשון הקודש, וא"כ לק"מ, ורק לגירסת הגמ' שלפנינו הדברים מיושבים. ב' אי נמי היה לו לומר על אדמה הומתה, שהרי תמות זה לשון עתיד והרי עולא כבר מת. וע"ז תירץ רש"י, מקרא הוא דהיינו שאמר את דברי הפסוק, והפסוק מדבר בלשון עתיד.

מסקנת מרן שליט"א להלכה ונידון לענין אמירת י"ג מידות

נחזור לקושייתנו הראשונה. איך מותר לומר חצאי פסוקים. ובפוסקים יש הרבה חילוקים דקים, ועכ"פ חושבני שהתירוצי העיקרי הוא שהכלל כל פסוקא וכו' נאמר רק כשאומרים את הפסוק בטעמים כקריאת התורה. אבל יש שאלה, לענין שלש עשרה מידות מנהגנו ולומר מצפ"ץ שזה חילוף אותיות הו"ה באת"ב ב"ש, אבל הספרדים נוהגים לומר בטעמים. ולמנהגם קשה איך מותר חצי פסוק בטעמים, הרי עד "ורב חסד ואמת" זה פסוק אחד. ומ"נוצר חסד לאלפים" עד "וחטאה", זה פסוק אחד. ואיך ממשיכים את המילה "ונקה". ובאמת בחסד לאלפים כתב, שכשאומרים בטעמים צריך לגמור את כל הפסוק, אבל לא משמע כך בשאר פוסקים.

ועוד צריך להבין, למה אנחנו מעדיפים לומר מצפ"ץ, מלומר בטעמים. וכן בקדושת יוצר, מנהגנו ביחידות לומר קדושת ה' וכו, ובשרע' [סימן נ"ט ס"ג] כתוב לומר בטעמים וגם כאן צריך להסביר מדוע אין מנהגנו לומר בטעמים.

יישוב נפלא מדוע לא לומר ביחידות "ויעבור"

עם טעמים - חיזוק למנהגנו

והתשובה היא לפענ"ד, שלא הבינו נכון את ענינם של הטעמים, שהרי היעב"ץ [במרוקציעה] כותב, שאין הכוונה לקרוא בטעמים כקריאת ספר תורה, אלא בטעמים של התינוקות שקורין לפני רבן, שיש טעמים מיוחדים לתשב"ר. ומצאתי שברשב"א כתב כך מפורש וז"ל, אם בא לומר אותם פסוקים של הסדר קדושה בניעמה, כדרך שהוא קורא אותם בבית הספר אומרם. ע"כ. ומטעם זה אמרתי להסביר את מנהגנו שלא לקרוא בטעמים, שהרי מדובר בטעמים אחרים שאינם ידועים לנו כ"כ. ומ"מ חושבני, שניגון התשב"ר הוא דומה למנהגנו שמלמדים לתשב"ר בניגון קצר, שהוא דומה לקריאה בתורה, ואינו כנתינתו מסיני. וחושבני שלפ"ז הדברים מיושבים היטב. [יעוין עוד אריכות בזה בספר מעיל קטון הל' ק"ש ובשולי המעיל שם].

וה' ברוך הוא יאיר עינינו במאור תורתו.